DESPRE ȘTIINȚĂ ȘI SCIENTISM

Autor: Virgil Iordache | 4 mai 2022

1. În trecut, lipsa progresului științific a făcut ca anumite probleme să fie incluse în câmpul de studiu al metafizicii. În prezent însă, avansul științific este fără precedent, astfel că au fost dezvoltate tehnologii ce permit, spre exemplu, studierea modului în care funcționează activitatea mentală, de aceasta ocupându-se neuroștiința. Considerați că validarea ipotezelor scientiste depinde doar de adecvarea instrumentelor, astfel că, având instrumente mai sofisticate tehnologic, vom reuși să aducem răspunsuri pentru problemele ce au fost până acum tratate din perspectivă metafizică sau, dimpotrivă, chiar și în ciuda existenței unor instrumente destul de sofisticate de analiză științifică, știința tot nu va reuși să ofere un răspuns anumitor probleme?

Orice domeniu al științei, în orice stadiu de dezvoltare s-ar afla și cu orice tehnologii ar lucra, are nevoie de seturi de termeni și presupoziții care nu sunt explicitate. Un anumit domeniu științific nu poate da seamă de propriile presupoziții, metodele și conținuturile teoretice specifice domeniului nefiind adecvate cercetării lor obiective. De exemplu, biologia folosește anumite funcții matematice ca să modeleze procese, dar nu are instrumentarul pentru a spune ce este o funcție matematică – doar o folosește ca atare.

Unele presupoziții și termeni primari ai unui domeniu științific pot fi explicitați de alte domenii științifice. În exemplul anterior, ce reprezintă o funcție este lămurit în cadrul matematicii. În stadiul actual al cunoașterii științifice, nu toate presupozițiile folosite de științe sunt lămurite tot de științe. În plus, avem și alte proprietăți ale științelor, cum sunt structura lor, modul cum își organizează cunoașterea, tipare metodologice etc., care nu sunt lămurite de științele moderne. Presupozițiile care nu sunt clarificate de științe complementare și proprietățile generale ale câmpurilor de cunoaștere științifică sau ale teoriilor din ele etc., sunt investigate acest moment în cadrul filosofiei.

Care este relația acestor investigații filosofice menționate în finalul paragrafului anterior cu metafizica este o discuție complexă, internă filosofiei, care angajează statutul metafizicii, al filosofiei științei, al evoluției celor două, al relației dintre ele etc. Există profesori de filosofie teoretică care au competența să lămurească aceste lucruri mult mai bine ca mine. Ce pot spune cu certitudine este că indiferent de felul cum vor evolua

știința și tehnicile pe care se bazează, nu are cum să nu rămână în mod principial suficient material de cercetare pentru discipline de ordin cognitiv mai înalt, care să analizeze aspecte legate de structură, coerență, de posibilitatea unor ontologii care să dea seamă de toate entitățile la care face referire știința în stadiul de dezvoltare respectiv, de reconstrucții de diferite feluri și cu diferite mize. Toate aceste demersuri de tip filosofic au o valoare de cunoaștere în sine, dar pot da și sugestii cu privire la direcții de cercetare în știință care nu sunt sau sunt mult mai greu vizibile din interiorul strict al științei.

Ne putem aștepta ca și rezultatele filosofice de acest fel să evolueze odată cu evoluția materiei lor prime de analiză, a cunoașterii științifice, dar la o scară de timp mult mai lentă. Una din rezervele față de filosofia teoretică a venit din faptul că mult timp s-a urmărit un rezultat final al teoretizărilor filosofice care porneau de la știință, iar rezultatul a devenit uneori desuet în urma evoluției cunoașterii științifice de la care se pornea. Odată ce evoluția conținuturilor cunoașterii științifice începe să fie descrisă obiectiv, potențialul de dezvoltare a unor noi metode de filosofare teoretică, pornind de la acest material, este substanțial. Cum demersurile de descriere obiectivă a dinamicii științei din toate punctele de vedere nu sunt prioritare social, fiind cu mize pe termen lung, nu tehnologice imediate, acest proces va dura. E posibil ca spre finalul acestui secol, dacă ajungem acolo în condițiile geopolitice actuale, să fie suficient material ușor accesibil filosofilor ca să poate fi abordate noi proiecte de anvergură pornind de la știință, de felul celor din trecut.

2. Este dezvoltarea științifică o condiție necesară și suficientă a dezvoltării atitudinilor de tip scientist? Dacă nu, care considerați că ar fi ingredientele care contribuie la îmbrățișarea unei atitudini idolatre față de știință?

Nu am o imagine structurată asupra acestei chestiuni. Ca o intuiție, date fiind nevoile religioase ale oamenilor, un tip sau altul de discurs va ajunge să îndeplinească această funcție. O întrebare mai clar conturată ar putea fi de ce știința a detronat în anumite societăți religiile tradiționale în îndeplinirea unor funcții de tip religios, care nu sunt neapărat proprii științei, dar care de la bun început au fost în discuție la oamenii de știință credincioși din perioada inițială de dezvoltare a științei moderne, când s-a încercat mai degrabă o unificare între știință și teologie. Din perspectivă evolutivă, cumva trebuie ca religia să nu mai fi îndeplinit satisfăcător funcția religioasă, fie pentru că a suferit mutații interne sau instituționale dezavantajoase rolului religios, fie pentru că mediul în care acționa s-a schimbat atât de mult, încât i-a perturbat funcționarea. La prima variantă mă pot gândi la ipoteza rolului politizării religiei, la a doua variantă mă pot gândi la erori de felul celor filosofice vechi de raportare la știință ca imuabilă, care în condițiile dinamicii științei au subminat credibilitatea discursului religios, care în

esență nu are nevoie de un *input* științific, dar îl folosise din varii cauze culturale.

În aceste condiții, înseși produsele științei au putut începe să funcționeze cu rol de resurse religioase, în special cele cu pretenții de universalitate, de scară mare, furnizând temporar ceva crezut stabil, care era crezut ca adevăr tare. Dar știința poate livra asta tot mai puțin pe măsură ce propria ei viață internă, evoluție etc. devine evidentă pentru toată lumea. Dincolo de aceste aspecte ce țin de procese de scară mare de timp, secole sau decenii, care dau tendințele macro, avem și procese sociale și psihologice de scară mai mică, relevante pentru decizii personale.

Ce am spus mai sus e rezonabil, dar în registrul ipoteticului. Probabil că se va dezvolta o ramură științifică în măsură să dea seamă obiectiv de procesele reale.

Personal, m-a deranjat scientismul numai pentru că frâna dinamica științei în condițiile postcomuniste de la noi. Ca om de știință, nu văd nicio problemă ca cineva să creadă în știință, să o idolatrizeze – e problema fiecăruia cum răspunde propriilor nevoi religioase –, iar din punct de vedere social, adecvarea sau inadecvarea se judecă prin consecințele asupra altor oameni. Cred că poate exista și un scientism rezonabil, nu numai unul fundamentalist de felul celui promovat în comunism. Cunosc oameni rezonabili pe multe planuri care se raportează idolatru la știință. Important e ca fiecărui om să îi punem în valoare ce poate face de folos din perspectiva unor interese comune și să cooperăm, în pofida diferențelor.

3. Una dintre cele mai cunoscute viziuni scientiste este cea a lui Auguste Comte, care considera că sensul istoriei evoluează treptat de la vârsta copilăriei, dominată de credințe religioase și magice, la vârsta tinereții, căreia îi corespunde sistemul metafizic de gândire, și culminând în triumfarea modului de înțelegere științifică a lumii la vârsta adultă. Cât de aproape considerați că se află epoca contemporană de modelul propus de Comte?

În condițiile evidenței unei evoluții culturale permanente a omenirii, modelul la care faceți referire pare a fi în spiritul unei epoci datate, în care lumea credea că poate pune mâna pe rezultate definitive, stabile, eventual astfel mature. Din rațiuni de descriere istorică, avem nevoie de etapizări, de discretizări are proceselor complexe temporale în care joacă rol toate resursele culturale și instituțiile, cu propria lor evoluție. Asta mi se pare că se poate păstra din abordarea lui Comte – nevoia de a înțelege procesele în mod obiectiv. Ce mi se pare că nu e folositor, cel puțin din perspectivă științifică, este încărcarea cu valori externe științei obiective a etapelor identificate obiectiv. Nu văd de ce anticii ar trebui tratați ca imaturi, iar alte epoci ca mature. În fiecare epocă oamenii fac tot ce pot mai bine cu mintea, resursele, instituțiile, valorile pe care le au la dispoziție. Toate epocile merită efortul de a le în înțelege în termenii lor proprii, din

perspectiva lor internă. Ce s-a întâmplat, ce a fost admirabil ca efort și creativitate să fie admirat, iar ce a fost eronat, disfuncțional prin consecințe asupra oamenilor, să fie semnalat și înțeles de ce s-a întâmplat. Poate că o societate matură ar putea avea o atitudine de acest fel, de raportare înțelegătoare la altele sincronic și diacronic, și de așezare a propriei situații obiective în lanțul istoriei, fără iluzia că ar fi superioare intrinsec cu ceva în privința fondului uman. Până acolo mai este – ce putem face e ca, cel puțin la nivel personal, să urmărim un astfel de ideal, dacă instituțional vorbind nu putem încă.

Imagine: *Unsplash*